

Változatok egy könyvtárra

1

1960-ban, amikor a könyvtárba kerültem, épp kútba esett az aktuális, a Nádor (akkor: Münnich Ferenc) utca 7.-ben található MTA Hivatal átalakításával számoló terv. Granasztói Pál, a Várostervezési Intézet főmérnöke (nem mellesleg jó tollú író) és Major Máté, Rusznyák építészeti tanácsadója kitalálták, hogy a könyvtár legmegfelelőbb helye a Várban lenne, a régi Országházban. Erre Csapodi Csaba, akinek ítéletében mindig megbíztam, ennyit mondott: „Gyurkám, ebbe nem szabad belemenni, mert ha Magyarországon komoly baj van, a Várban biztosan leég valami.” Más munkatársaim is osztották ezt a véleményt; mindannyiunk szeme előtt az Országos Levéltár példája lebegett, amelynek anyagában '56-ban szörnyű pusztítást végzett egy eltévedt bomba.

Valaki kezembe adta a Budapest ostromakor földig bombázott Nemzeti Kaszinó alapszabályát, amelyben többek között az állt, ha valamikor megszűnne ez az előkelő intézmény, minden jószága és könyvtára „az Tudós Társaságra” szálljon. A könyvek egy részét már rég megkaptuk; most naivan abban reménykedtem, van egy telkünk is a Kossuth Lajos és Szép utca sarkán, amit felajánlhatunk egy kevésbé zajos helyért cserébe. Szaladtam Rusznyákhoz, aki a következővel hűtötte le lelkesedésemet: „Egy jogállamban ezt lehetséges érvényesíteni, de hol akarsz itt te jogállamot?” A Nemzeti Kaszinó helyére végül Hungarotext-székház épült. Ennek tényleg nem volt köze se az Akadémiához, se a mágnásokhoz.

Az Arany János utcában, a mai Egészségügyi Minisztérium helyén akadémiai teniszpálya működött. Többek meghallgatása után arra az elhatározásra jutottam, hogy helyére raktárt kéne emelni, amelyet később körberakítanánk és föld alatti alagúttal összekötnénk a főépülettel. Beszéltem egy tervezővel, aki azt mondta, ehhez nagyjából

húszmillió forintba van szükség. Rusznyák és Erdey-Grúz támogatott – mégsem vágunk bele az építkezésbe.

Felkeresett Osztrovszki György, tervhivatali elnökhelyettes, akivel jóban voltam, mert valaha Bandi nagybátyámmal együtt ügködött a bukaresti illegális pártban. „Van a Dorottya utca és a Roosevelttér sarkán az a nagy telek, ahol a Lloyd-palota állt” – kezdte. „Oda engedélyt kért az Erőműtervező Vállalat, hogy felépítse a székházát. De csak nyolcszáz forint kubatúraköltségük van, ennyiért az Akadémiával szemben, a Lánchíd mellett nem lehet szép épületet csinálni. Az engedélyt nem fogjuk megadni. Ha viszont az Akadémia ott akarná felépíteni a könyvtárt, annak ezerkétszáz forintot is tudok garantálni.” Rusznyák repesett, amikor előadtam neki ezt a beszélgetést. „Ilyen gyönyörűséget: Széchenyi-szobor, Lánchíd, Akadémia, Akadémiai Könyvtár... Ennél jobbat nem lehet elképzelni.” Én nem voltam ennyire lelkes; attól tartottam, nem fog sikerülni. Sarlós főpolgármester viszont örömmel fogadta a javaslatot; az ő ízlésének is jobban megfelelt, hogy nem szálloda vagy vállalati székház kerül Budapest e reprezentatív terére.

Pályázatot hirdettünk, a tervrajzokból húsztagú zsűrivel választottuk ki a legjobbat Martonvásáron. Az ezek alapján készült makettek közül a budapestiek szavazhattak a nekik tetszőre az Akadémia előcsarnokában. A *Népszabadság* egy odaadó olvasószervezőnek köszönhetően a következő címmel közölte a legtöbb voksot kapott modell fényképét: *Milyen lesz az új Akadémiai Könyvtár?*

Közben javában zajlott a budai Vár rekonstrukciója. Elkészült a Budapesti Történeti Múzeum, és Kádár János Ilku Pál művelődésügyi miniszter és más magas rangú funkcionáriusok kíséretében meglátogatta az intézményt. A puritán miniszterelnök elhűlve nézte a sok bronzkandelábert, vörösréz, márvány éket. Kiléptek a kapun, batyogtak az autók felé. Az „F” épület előtt

Kádár megállt. „Hát itt mi lesz?” – kérdezte. „A Széchényi Könyvtár” – felelte valaki. „Hogyhogy? Itt egy múzeum, ott egy galéria... És ez is ilyen drága lesz?” A folytatást Major Mátétól tudom, aki az akadémiai pavilon igazgatója volt az azokban a napokban megnyílt Budapesti Nemzetközi Vásáron. Kádár, saját hagyományaihoz híven, először az akadémiai pavilont tekintette meg. Ott szemben találta magát a könyvtár épületének makettjével. „Ez micsoda? Akadémiai Könyvtár? Nemrég voltam fönn a Várban, ott a Széchényi épül a Budapesti Történelmi Múzeum mellett.” „Igen, Kádár elvtárs, de ez nem ugyanaz, az a nemzeti könyvtár...” „És mibe fog kerülni?” „Pontosan még nem lehet tudni, mindenesetre több százmillió forintba” – így Major. „Hát hol élnek az elvtársak?” – kérdezte Kádár haragosan.

Két nappal később Rusznyáknál járt Molnár János művelődésügyi miniszterhelyettes. Az elnök dült-fült, amikor megjelentem nála. „Nahát, fiam, hogy mi történt! Most volt itt Molnár János, és tudod, mivel jött? Hogy átadják a Széchényi Könyvtárat az Akadémiának, működtessük mi a továbbiakban, de kapcsoljuk össze a két könyvtárat helyileg, és az Akadémiai Könyvtár is költözzön fel a Várba! Mondtam neki, hogy a francnak kell a Széchényi, nekünk tudományos könyvtár kell.” Mikor híret vette az esetnek Sebestyén Géza, a Széchényi főigazgató-helyettese (hosszú évtizedekig az egyetlen, aki értett a könyvtárhoz), azonnal telefonált. Ő is azon a véleményen volt, hogy kész tragédia lenne, ha összevonnák, ami nem tartozik össze, ráadásul a Széchényinek egyedül sincs elég helye, nemhogy egy másik nagykönyvtárral társbérletben. Ebben maradtunk, mindketten fellélegeztünk.

Az illetékesek hamarosan újabb javaslattal rukkoltak elő (úgy látszik, Kádár környezetében nem akadt senki, aki elmagyarázta volna neki, hogy könyvtárat nem öt meg tíz, hanem ötven meg száz évre szoktak tervezni): költözzön az Országos Mezőgazdasági Könyvtár a Széchényibe, és kiürített vermezei épületét alakítsák vissza azzá, ami volt – szállóvá. A magyar művelődésügy nagy szerencséjére ebből se lett semmi.

Genfben úgy utaztam el 1969-ben, hogy csak kétéves szerződést vállaltam, hogy itthon legyek, mire megkezdődnek az építési munkálatok.¹ Ekkoriban történt, hogy az Egyetemi Könyvtár igazgatója, a nagyon okos, művelt és éles nyelvű Mátrai László, akit féltékenységgel töltött el az Akadémiai Könyvtár gyarapodása, azt terjesztette a Roosevelten téren, hogy a Duna-parton „épül a Rózsa-mauzóleum”. A terv ehhez képest villámgyorsan lekerült a napirendről. A Nyers-féle gazdasági reform következtében ugyanis duplájára emelkedtek az építőanyag-ipari árak, és az elnökségnek döntenie kellett, melyik beruházását halasztja el: a szegedi Biológiai Intézet vagy az önálló könyvtárépület létrehozását. A Biológiai Intézetben akkor már egy éve dolgoztak; tekintélyes pártolója volt Ajtay Miklós miniszterelnök-helyettes, nála is tekintélyesebb a UNDP és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség, amely jelentős dollárösszeget áldozott a munkákra; Szeged városa lakótelep építésébe fogott a kutatók elhelyezésére – minden amellet szólt tehát, hogy a könyvtárat ejtsék. Ha megkérdeznék, én is így tettem volna. Jóformán meg sem melegegtem Genfben, amikor utolért Erdey-Grúz levele a tervezés leállításáról. A Lloyd-palota telkére szállodát szántak az illetékesek, az eredeti – Czebe István-féle – tervre többé egy szót sem pazarolt a sajtó.

„Az Akadémiai Könyvtár – másfél évszázados története során – számos és többnyire már csírájában elbukott kísérlet után e tervvel jutott a legközelebb gyűjteményeihez méltó, önálló székházának megvalósulásához. Soha ennyire kézzelfoghatónak nem látszott még az eredmény és talán soha annyi akarat, energia, fantázia nem töltődött még e kísérletekbe, erőfeszítésekbe, mint a Roosevelten téri tervbe. Az Akadémia és könyvtárosai, építészek és egyik-másik társ-hatóság szakértői valóban szívügyüknek tekintették az új könyvtárépületet. És akiknek szívügyük volt, azok sajnálhatják, hogy a Lánchíd–Akadémia–Akadémiai Könyvtár történelmi létesítmény-együttes nem valósult meg. Az egészséges közszellemhez az is hozzátartozik, hogy egy nagyszabású és szép terv kudarcán sajnálkozni lehessen”

– írtam a meg sem született épület nekrológiájában, amely évekig hányódott, miután közlésére sem a *Magyar Tudomány*, sem a *Magyar Könyvszemle* nem vállalkozott. Erdei Ferenc, előbbi főszerkesztője, a következő üzent Szántó Lajos útján: „Az idő nem alkalmas erre.” A cikk végül a *Könyvtáros* című szakfolyóiratban jelent meg 1972-ben.²

A terv ejtése után két és fél évvel, 1971 szeptemberében ENSZ-küldöttként Liverpoolba utaztam a Nemzetközi Könyvtárosszövetség, az IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) konferenciájára. A helyszínen a magyarok közé ültem, akiket történetesen Mátrai vezetett. Beszélgetésünk közben többször egy szikár angol felé bökött: „Te, ez micsoda karakán ember! Milyen nagyszerű figura!” Ügyet sem vettem rá, de harmadik alkalommal már igazán untam a dicsérgetést. „Mondd már, ki ez? Úgy beszélsz róla, mintha ismernem kéne.” „Ez egy nagyon karakán ember, a British Library egykori igazgatója. És amikor az angol parlament nem szavazta meg azt az összeget, ami az új épülethez kellett, azonnal lemondott.” „Ide hallgass, Laci. Nálunk a parlament nem szavazott meg semmit, egyszerűen fölfüggesztették az építkezést.” „Gyurkám, csak nem képzeled, hogy azért mondom?”

A Roosevelt téri könyvtár gondolata mindenestre még évekig kísértett, nem akartam belenyugodni a kudarcba. Egy 1973 májusában kelt, Major Máténak címzett levélben újból felmelegítettem az ötletet. Külföldi példákra és magára az Akadémiára hivatkozva társadalmi vállalkozásban, „nemzeti részvét” mellett képzeltem el az építkezést. „Megfelelő előkészítéssel és intézményi kerettel (például Népfront, Magyarok Világszövetsége stb.) meggyőződésem, hogy egy »Akadémiai Könyvtár Alapítvány«-szerű kezdeményezés[sel], amelyet időzíteni is lehetne a könyvtár alapításának 150. évfordulójával kapcsolatban (1976), több tízmillió forintot, illetve 2–3 millió dollárt lehetne összegyűjteni. Egy ilyesféle akciónak csak előnyeit látom, sem politikai kár, sem presztízsveszteség nem tűnik reálisnak. A kormányzat, illetve az Akadémia megszabná, hogy mennyit tud áldoz-

ni az ennyibe meg ennyibe kerülő létesítményre, a különbözet fedezésére az »MTAK Alapítvány« hozzájárulásra kérné fel a hazai és a külföldön élő magyarságot. Gondolod-e, hogy olyan emberek, mint Wigner Jenő, Szent-Györgyi Albert, Verzár Frigyes, Kármán Tódor, Szegő Gábor, Káldor Miklós, hogy hamarjában csak néhány nevet említssek a »külföldre szakadt hazánkfia« tudósokból, akikhez még sok-sok ismert más tudóst, muzsikust, képzőművészt és egyéb válogatott cigánylegényt lehet számolni, nem vállalkoznának nemcsak a donor, de az ösztönző szerepére is?”³ Úgy véltem, egy efféle akció akár az „ellengőz kibocsátására”, a „közösségi érzés ösztönzésére” is alkalmas lehet. Természetesen ebből az elképzelésből sem valósult meg semmi.

Időközben elestünk az Arany János és Akadémia utca sarkán lévő telektől is: ott húzták fel a nevezetes „elízelt palotát”, az Országos Tervhivatal épületét (utóbb a Népjóléti Minisztérium költözött ide). Töméntenlen pénz és energia elfecsérlése után ugyanott tartottunk, ahol tíz évvel korábban.

2

Mire végleg hazaköltöztem Genfből, az Akadémia számára elviselhetlenné vált az együttélés a könyvtárral. A rengeteg könyv, Szabó Lőrinc szavaival, „az asztalra nőtt, / szétáradt s polcokra kérezkodott”, elborította a tanácskozó-helyiségeket. A hagyományos olvasótermet fémvázás galériával rútitottuk el. Rémes, miket műveltünk az ügy érdekében. Se elég olvasóhelyünk (ezek száma száz éve nem változott), se kellő nagyságú raktárunk nem volt.⁴ Immár mindkét félnek érdeke volt, hogy új helyre költözzünk.

Egyetlen szóba jöhető jelöltünk maradt: az Akadémia utca–Arany János utca–Széchenyi rakpart által határolt telken 1863 és 1865 között épült bérház, ahol sok régi akadémiai tisztviselő (is) lakott. Az Akadémia – azzal a kikötéssel, hogy a részletekkel nem kíván foglalkozni, és a roppant pénz felhasználásáért egyedül én tartozom felelősséggel – nagyjából félmilliárd forintos keretet különített el számunkra, amelyet harminc-öt-

venmillió részletekben bocsátott rendelkezésünkre a Beruházási Bankon keresztül. A következő két ciklusra – vagyis hat évre – minimálisra csökkentették a többi intézet felújítására, nagyjavítására szánt összeget. Nem tartoztam a népszerű emberek közé akkoriban.

Először is meg kellett szervezni a lakók átköltöztetését. Hónapokig tartó huzavona kezdődött; a tárgyalásokkal, új lakások felhajtásával és megvásárlásával foglalkozó munkatársam közben infarktust kapott a rengeteg munkától. Egyesek a pártközpontnak, mások a Kádár-titkárságnak küldött levelükben panaszolták el, hogy disznó módon meg akarjuk fosztani őket a lakásuktól.

Az első, akivel sikerült megállapodnunk, a háború alatti főtitkár, Balogh Jenő komor nyikja volt, aki a negyedik emeleten tengődött komfort nélküli otthonában. (Az itteniek, az egykori kiszolgáló-személyzet tagjai, a nyolcvanas évek közepén is közös vécét használtak.) Neki az újonnan épült budafoki lakótelepen vásároltunk lakást. Egy fogorvos – nem tudom már, kivel volt jóban – elintéztette, hogy két lakást kapjon: egyet rendelőnek, egyet a lányának. Volt egy megható történetünk is. Egy öreg néni megüzenete nekem, hogy megérti, nem maradhat, de volna egy kérése. Ötven éve lakik a házban; ha kilép az utcára, tesz két lépést, és ott a Bazilika. Azt szeretné, ha az új helyről ugyanilyen könnyen elérhető. Ezt a kérést lelketlenség lett volna visszautasítani, teljesítése azonban igen sok vesződséggel járt. Valamelyik lakótelepen vásároltunk egy kétszobás, összkomfortos lakást, felajánlottuk az V. kerületi tanácsnak egy másfél szobás, a Bazilikához közeli romlakásért cserébe, ezt felújítottuk, és átköltöztettük bele a hálás nénit. Nemsokára levelet kaptam tőle: az isten áldjon meg, hogy ez meglett, már csak azt intézzem el neki, hogy telefont is kapjon. Itt megállt a tudományom: tíz éve jöttem haza Genfből, nekem sem volt még vonalam a Gellért-hegyen.

Két lakó semmiképpen nem akart elmenni, noha mindkettőnek vásároltunk új lakást. Egyikük, úgy hiszem, gyengeelméjű is volt, kényszerrel kellett kiköltöztetni. Ám még mielőtt ez megtörtént volna, felvonultak az

építőmunkások, és hozzáláttak az átalakításhoz. Egy akadémiai tisztviselő rájött, hogy maradt a házban két lakó, és megfenyegette: „Volt már olyan, hogy intézeti igazgatót egyik napról a másikra felfüggesztettek.” Ráhagytam – mit érdekeljen engem egy hivatalnok fontoskodása, ha egyszer a főtitkár-helyettesnek nem volt észrevétele?

A Fővárosi Tanácsnál újabb akadályba ütköztünk: az illetékes műemlékvédő érthetetlenül sokat akadékoskodott a tervek látán. Őt egykori tanára, Major Máté segítette leszerelni. Aggasztott, hogy a Tervhivatal vagy valamelyik minisztérium bármikor beleütheti az orrát az építkezésbe. Következő utam Csendes Bélához, a Tervhivatal beruházásokért felelős elnökhelyetteséhez vezetett, akivel együtt dolgoztam a Közgazdaságtudományi Intézetben. „Megcsináljuk az új Akadémiai Könyvtárat” – kezdtem. „Nem kérünk a hivataltól semmit. Csak egyet: bárhol, bármikor kulturális, tudományos beruházásról van szó, ne említsétek, mi zajlik tőletek húsz méterre. Ne törődjete velünk. Ne segítsetek, és akkor meglesz.” Csendes nevetett, és megígérte, békén hagyják bennünket. (A biztonság kedvéért megkértem az ottani építészeti előadót, Kempfner Annát, hogy azonnal értesítsen, ha egy iratban véletlenül mégis szóba kerül-nénk.) Köpeczi Béla, a nagy könyvtárbarát, művelődésügyi miniszterként is mindig nálunk kezdte a napot.

Gyakran hangoztatta különféle hivatalos eseményeken, micsoda abszurdum, hogy rozoga állapotban van az Iparművészeti Múzeum, nincs Akadémiai Könyvtár – most megállapodtunk, minket nem emleget többé.

Négy évig folyt az építkezés. A Középületépítő Vállalat krakkói kőműveseivel dolgoztattunk: azokkal, akik előttünk az Opera, utánunk a Bazilika rekonstrukcióját végezték. Az elején természetesen magyar szövetkezettel szeretnénk volna elvégeztetni a munkát. Pál Lénárd főtthkár közbenjárására egy Pest megyei funkcionáriusnő küldözgetett hozzánk különféle brigádokat, de a teljes felújítás elvégzésére egyik sem volt alkalmas. Itt már gyárakban készültek a házak; gépesítették, amit csak lehetett – a hazaiak nem nagyon értettek a finomabb restaurációs műveletekhez. A sokadik hasznavehetetlen brigád elhajtása után kerestük fel Borovi Péterrel, a beruházás lebonyolításával megbízott szakértőmmel Somogyi Lászlót, a Középületépítő igazgatóját. Ezzel a céggel a Roosevelti téri álmódosítás idején kerültünk kapcsolatba. Megszereztük a szükséges engedélyeket, jöhettek a lengyel munkások.

Hétköznapiokon a Népjléti Minisztérium nyolcadik emeletén ebédeltem, onnan gyönyörködtem a csinosodó könyvtárban. Az irodák svéd licenc alapján készültek, falaik polcként funkcionálnak. Nagy az áthallás, de akkoriban inkább az foglalkoztatott, hogy az olvasóteremre jusson elég pénz. Ennek berendezését régi rajzok, tervek alapján gyártattuk le egy újpesti szövetkezettel, amely – itthon egyedülként – képes volt még efféle ódivatú holmit előállítani.

Megszépült az Ybl tervezte lépcsőház, végre helyükre kerültek a festmények, kandaláberek, falikarok, olvasólámpák – és 1988. november 3-án ünnepélyesen felavattuk a könyvtár új székházát.⁵ ■

Jegyzetek

¹ Rózsa György genfi kiküldetése 1975-ig tartott. (R. D.)

² Utóhang az Akadémiai Könyvtár épülettervéhez. *Könyvtáros*, 1972. 7. sz. 402–403. Kötetben: Rózsa György: „Tudományok és művészetek szerete...” Írások az MTA Könyvtáráról. Budapest, 1986, MTA Könyvtára. 48–51. (R. D.)

³ A felsoroltak közül Kármán Tódor (1881–1963) akkor már tíz éve halott volt. (R. D.)

⁴ Genfi megbízatásom alatt helyettesem, Rejtő Pista intézte el, hogy állományunk nagy részét (körülbelül harminc polckilométernyi anyagot) a törökbálinti raktárvárosban tárolhassuk. Van ott minden: ruha, cipő, só, paprika, Széchenyi Könyvtár, Statisztikai Hivatal Könyvtára. A törökbálinti depót a mai napig használjuk.

⁵ Néhány osztályunk nem költözhetett velünk: a keleti gyűjtemény, a kéziratár és a levéltár a Roosevelti téren maradt.

Bertalané Kovács Piroška

Virágos Márta, az Informatikai és Könyvtári Szövetség (IKSZ) alelnöke köszöntötte a közgyűlésen megjelenteket 2010. december 15-én, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dísztermében.

Fodor Péter, az IKSZ elnöke, azzal kezdte beszámolóját, hogy az Informatikai és Könyvtári Szövetség húsz éve civil kezdeményezésre alakult szakmai szerveződés, melyet 1990-ben a megyei könyvtárak igazgatói hoztak létre Könyvtári és Informatikai Kamara (KIK) néven, és 1991-ben tartották az első közgyűlést. Az eltelt húsz év alatt 1993-ban megalakult a Nemzeti Kulturális Alap, 1995-ben rendezte meg először az IKSZ az összefogást, 1997-ben megszületett az úgynevezett kulturális alaptörvény. 1995-ben a KIK átköltözött a Hold utcai épületbe, és 2008-ban visszakerült a megalakulás helyszínére, a Budavári Palotába.

2010-ben a szövetségnek megváltozott kulturális politikai stratégiával kellett szembeülnie, és meg kellett találnia a maga feladatait ebben a helyzetben is. 2010 az uniós pályázatok, a TIOP és a TÁMOP indulásának, megvalósításának éve is volt. Ezek a programok a könyvtárügy megújulását hozhatják.

Az IKSZ 2010-ben is megrendezte országos programjait: az Internet Fiestát, a Kárpát-medencei könyvtárosok csongrádi konferenciáját és az *Összefogás a társadalomért* rendezvénysorozatát. Részt vett a Márai-program előkészítésében, amely 2011 januárjában indul.